

УДК 82:176

ЛІТЕРАТУРНА ПРЕМІЯ ЯК КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА

Дуркалевич В.В.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті літературна премія розглядається як тип культурної практики. Теоретичні узагальнення зроблено на матеріалі польського ринку символічного капіталу, важливу частину якого становить розгорнуте поле літературних премій. Здійснено детальний аналіз типів, функцій і структури літературних нагород як динамічних механізмів участі у культурі й складних символічних систем. Результати теоретичного й аналітичного зрізів дозволяють стверджувати, що літературні нагороди є не лише вагомою складовою літературного життя, але й значущим знаряддям самопізнання й самосвідомості відповідної культурної спільноти. Дослідження літературних нагород сприяє кращому розумінню функціонування сучасного культурного ринку.

Ключові слова: літературна премія, символічна система, культурний капітал, культурна практика, культурний престиж.

Постановка проблеми. Премії, конкурси, фестивалі є важливою частиною літературного життя. Багатовимірний і багатофункціональний характер літературної премії у властивий для неї спосіб сприяє «циркуляції символічних форм капіталу» [5, с. 75]. Своєрідний межовий статус літературних премій, що виникає, зокрема, з факту розташування останніх на стику різних сфер культурної продукції, чинить їх засобом культурного обміну, а відтак засобом порозуміння у процесі взаємодії різних капіталів (культурного, економічного, суспільного, політичного). У такий спосіб нагороди стають «найефективнішими інституційними агентами внутрішньої конверсії капіталу» [5, с. 34]. Цей особливий статус премій, що виплачуються у «валюти престижу, валюті, яка є гібридною мовою компромісу між різними капіталами» [3, с. 11], гарантує їм належне

функціонування і реалізацію важливих культурних цілей у суспільній (премія як засіб об'єднання різних культурних агентів й організації культурних подій), інституційній (премія як засіб творення культурної цінності) та ідеологічній (премія як засіб ієрархізації, «перевірки й утвердження ідеї мистецтва як головної сфери безкорисливої діяльності, що витворює особливу, позачасову, позаекономічну, але рідкісну, й тому надзвичайно бажану форму цінності» [5, с. 60]) сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазвичай публікації, присвячені проблематиці премій, зокрема літературних, мають інформаційний характер. Їхня мета полягає передусім в ознайомленні широкого кола громадськості з черговим лауреатом, а також популяризації нагородженого твору. Важливу роль у цьому контексті відіграють розбудовані й відповідно спрофільвовані

інтернет-портали й інтернет-видання. Значими є польські портали nagrodyliterackie.pl та culture.pl. Серед українських інтернет-видань вирізняються litakcent.com, chytomo.com та vsiknygu.net.ua. І хоча статті інформаційного плану на таких порталах з'являються регулярно, проте помітним є брак опрацювань теоретичного й методологічного характеру. Переломною у дослідженні культурних премій виявилися праця Дж. Енгліша [5], котрий зосередив свою увагу переважно на соціології й економіці культури. Літературну премію як структурний елемент культурної індустрії розглядав П. Чаплінський [2; 3]. Типологічні акценти обговорюваної проблематики представлені у праці Д. Деген [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження згаданих вище авторів свідчать про те, що культурна премія, й літературна премія зокрема, не зводиться до рекомендаційної чи ієрархізуючої функції. Відтак літературну премію слід розглядати не лише як окремих фрагмент літературного життя, але й складний механізм, розмаїто переплетений з усіма полями і контекстами культурної індустрії. Звідси потреба докладного розгляду процесів інституціоналізації літературної премії як ефективного агента «внутрішньої конверсії капіталу». Показовим у цьому плані може стати аналіз польської мапи літературних премій, яка має тривалу традицію творення і трансформації.

Формулювання цілей статті. Головною метою роботи є спроба накреслити теоретичну і методологічну перспективи дослідження літературних премій на ринку символічного капіталу, а також актуалізувати компаративний, зокрема польсько-український, профіль подальших студій у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу. Функціонування літературної премії – як окремої культурної практики, що реалізує низку важливих цілей на ринку символічного капіталу, а також механізму, здатного надавати цінності літературі, – пов'язане з невпинним змаганням за престиж, постійною боротьбою за «захист чи зміцнення своєї позиції на полі культурної продукції як цілості» [5, с. 61]. Конкурування, особливо у час надзвичайно швидкого зростання премій, виявляється щораз більше втягненим у процеси кумуляції максимальної кількості капіталів, необхідних для творення престижу, а це, своєю чергою, спричиняється до того, що сама премія поступово перетворюється на складну символічну систему. Така система складається з багатьох важливих елементів – економічного капіталу (сума премії), культурного капіталу (назва премії, журі, що складається з групи експертів, місце вручення, статуетка, промування), медійного капіталу (інформація у пресі, радіо, телебаченні, інтернеті), суспільного капіталу («мережа журналістських, видавничих, медійних і товариських контактів, які сприяли розповсюдженню інформації» [3, с. 20]), а також капіталу політичного (присутність важливих представників влади під час церемонії вручення літературних премій). Кількість і диференціація літературних премій свідчить про динамічний розвиток ринку культурних практик. Це є «корисна для структури літературного життя – плідного, такого, що тво-

рить змінні ієрархії, долає межі високого й низького, офіційного й неофіційного, комерційного й неприбуткового. У такій структурі ми самі можемо створити премію, не переймаючись тим, чи почують про неї усі, адже й ми не знаємо про усі нагороди. У такій схемі не мусимо теж турбуватися про вічність нашої премії, адже ж бачимо, як зникають інші премії. Відтак ротація премій є проявом динамічної літературної культури і живлющим чинником, премії є продуктом і продукційною підсистемою, витвором і співтворцем, продуктом для використання і механізмом захоочення до участі у культурі» [2, с. 48].

Ринок символічного капіталу – це не лише кількість нагород, але і їх розмаїття. Змагання за престиж спонукає творців премій досягати неповторності шляхом вдалого профілювання галузі й належного формулювання критеріїв оцінювання. Своєю чергою, розмаїття нагород підштовхує дослідників до спроби здійснення типологічних зрізів. Згідно із Д. Деген [4, с. 61], в основу типології книжкових премій можна покласти кілька критеріїв. До першої категорії згадана дослідниця зараховує: премії, які присуджуються творцям (письменникам й перекладачам), премії, якими нагороджуються окремі твори й премії, якими нагороджуються видавці. Виокремлюються також різні категорії оцінювання, наприклад, літературний жанр (напр. повість, репортаж, автобіографія, есе, щоденник, комікс), тип публікації (напр. академічні підручники, книжки для дітей) чи прикметна ознака, за яку отримано нагороду (напр. за найбільш вдале графічне оформлення наукової книги чи найвідважніший поетичний дебют року). Іншими критеріями можуть бути принцип суб'єкта присудження премії (журі чи результат відкритого голосування) чи засяг/місце (національна, локальна премія).

Літературна премія як окрема культурна практика й ефективний інструмент символічного обміну виконує низку важливих функцій, серед яких: рекомендаційна (пропозиція обов'язкової лектури), ієрархізації (виокремлення й оцінювання творів), інформаційна (презентація номінованих текстів – радіо- і телепередачі, інтерв'ю і статті у пресі, інтернет-платформи), стимулююча (заохочення до читання, купування і написання книжок), комунікаційна (контакт різних суб'єктів культурного обміну – митців, критиків, державних діячів, спонсорів, публіцистів, журналістів), творення чи утвердження тожсамості (спільнотної чи національної).

Однією з найбільш престижних польських літературних нагород є премія «Nike», яка надається щорічно (від 1997 р.). Метою нагороди є передусім промування польської літератури у її жанровому розмаїтті. Першим лауреатом цієї премії став В. Мислівський за роман «Widnokrąg». За голосуванням читачів переміг роман О. Токарчук «Prawiek i inne czasy». Переможцем 2017 р. став Ц. Лазаревич за книжку «Żeby nie było śladów». Літературна премія «Nike» й надалі залишається найбільш авторитетною і найбільш впливовою літературною нагородою в історії сучасної польської культури. Створення престижу цієї літературної премії П. Чаплінський пов'язує передусім з вдалою кумуляцією капіталів, що окреслюють престиж,

а також із «використанням їх сукупної сили до нейтралізації потенційних конфліктів» [3, с. 20].

За інші значущі польські літературні нагороди можна вважати ті, котрі, як підкреслює згаданий вище дослідник, творення престижу розпочали з тісного зв'язку з містом. Тут, серед інших, можна назвати літературні премії «Gdynia» (від 2006 р.), «Silesius» (від 2008 р.) та літературну премію столичного міста Варшави, традиція якої сягає 1926 р. Усі ці нагороди у розмаїтій спосіб вкомпоновані у міський простір і пов'язане з ним культурне життя, ангажуючи широкі кола у низку заходів, що супроводжують процес відбору і церемонію вручення. Аналізуючи специфіку творення престижу літературних премій «Gdynia» і «Silesius», П. Чаплінський наголошує на тому, що місто є «у сьогоdnішній культурній географії одним з обшарів, на якому суспільство може виокремитися і як окремий суб'єкт долучитися до світу, що трактується як мережа. Висиханню локальних джерел престижу запобігають тут за допомогою надлокальних цілей й засобів – правила охоплюють творчість усього краю, журі добирається з врахуванням різних осередків, високі суми передбачають серйозний підхід фундаторів, а інфраструктура фестивалю дає можливість прийняти велику кількість гостей з будь-яких куточків» [3, с. 23].

З містом пов'язані також важливі міжнародні літературні нагороди – «Angelus» (Вроцлав) та Europejski Poeta Wolności (Гданськ). «Angelus» (від 2006 р.) є найважливішою нагородою у сфері прозової творчості, перекладеної польською мовою. Нагорода признається щороку письменникам з Центрально-Східної Європи, які у своїх творах порушують найсуттєвіші для сьогоdnення теми, спонукають до рефлексії, поглиблюють знання про світ інших культур. Серед лауреатів цієї нагороди є також низка українських письменників – Ю. Андрухович за роман «Дванадцять обручів» («Dwanaście kręgów», 2006, переклад К. Котинської), О. Забужко за роман «Музей покинутих секретів» («Muzeum porzuconych sekretów», 2013, переклад К. Котинської), С. Жадан за книгу «Месопотамія» («Mezopotamia», 2015, переклад М. Петрика і А. Поморського). Знаменно, що у фінал 2017 р. потрапив перекладений Б. Задурою роман А. Любки «Карбід». Лауреатом став російський прозаїк О. Павлов за книгу «Повести последних дней» («Opowieści z ostatnich dni», переклад В. Длуського). Ще один український акцент – ось уже два роки поспіль журі цієї престижної премії очолює М. Рябчук. Він зауважує, що «Україна традиційно добре представлена серед номінованих книжок. Практично кожна книжка від українського автора, яку перекладено на польську, майже автоматично потрапляє до списку номінантів «Ангелусу». Це свідчить про добру якість цих книжок, польські видавництва вибирають усе те найкраще, що є в сучасній українській літературі. Також це є певним виявом поваги від видавців до української культури» [1].

Літературна премія Europejski Poeta Wolności функціонує від 2010 р., а її головною метою є підтримка європейської поезії як особливо важливого засобу комунікації. Пропозиції зголошуються перекладачами, які одночасно пропонують

своє бачення перекладу відповідного письменника. В основі нагороди покладена ідея поєднання і зближення різних спільнот, мов і літературних візій світу.

І «Angelus», і Europejski Poeta Wolności широко реалізують потенціал комунікаційної функції. На думку П. Чаплінського, обидві «міжнародні нагороди стають [...] своєрідними програмами, які знаходять і рекомендують творців постнаціонального світу; це вимагає орієнтування у середньоевропейському мистецтві, тобто сталого творення і відновлення контактів, а також ангажування фахівців (перекладачів, видавців, менеджерів) і великої кількості волонтерів (обслуговуючий персонал фестивалю). У підсумку, коли процедура закінчується, одну нагороду отримує лауреат, іншу – спільнота. Тією іншою нагородою є мережа контактів, які допомагають під час наступного акту творення престижу» [3, с. 24]. На інтеграційну функцію літературних премій звертає увагу й Д. Деген, котра підкреслює, що «інституція нагород» є заходом, який об'єднує навколо себе усі зацікавлені книжкою середовища, тобто державні інституції, галузеві організації, а також громадські організації. Нагороди засновують і присуджують творчі об'єднання, фундації, державна влада різний щаблів» [4, с. 65]. Медійний характер літературних премій дає можливість цю багатовекторність увиразнити, заохочуючи, зокрема, до ширшої дискусії про актуальний стан літератури, книговидавництва, читачької свідомості загалом.

На польському ринку культурних практик важливе місце посідають також Премія Фонду Косцельських, Паспорт Політики, Премія імені Януша Зайдля, нагорода Книжка Року часопису «Książki». Існує й низка менших польських літературних нагород, які після 1989 р. опинилися у специфічній – межовій – ситуації. П. Чаплінський звертає увагу на те, що цей тип нагород є неприсутнім у свідомості читачів, його місце – у «чистилищі часткового існування» [2, с. 58]. Важомою причиною такої «неприсутньої присутності» виявляється перш за все брак медійної промоції. Наслідки цього браку помітно відчула значна кількість старших, також й еміграційних, літературних нагород. Ситуація «неприсутньої присутності» виникає з факту, що «у новому періоді, коли усі нагороди диспонували зрівноваженою і середньою силою, найважливішим засобом культурного капіталу виявився медійний капітал» [3, с. 19]. До таких змаргіналізованих нагород літературний критик відносить премії імені Станіслава Пентака, Ярослава Івашкевича, Вільгельма Маха, Владислава Реймонта, Анджея Бурси, Халіни Посвятовської, Барбари Садовської і ін.

Цікавим явищем на ринку культурних нагород є поява літературних премій жартівливого характеру, які висміюють, неваді, за їхніми мірками, твори. Літературні антипремії відіграють важливу роль, зокрема з огляду на їх протиставну функцію. На думку Е. Енґліша, наявність антипремій не чимось негативним на зразок переситу чи вичерпаності, навпаки свідчить про вмиле користування потенціалом стратегії розрізнення, а також про «еластичність культурної нагороди і зарадності тих, які оперують нею як знаряддям дистинкції» [5, с. 92]. Польський ринок

літературних нагород не рясніє антипреміями. Однією із найбільш помітних антипремій можна вважати вроцлавську літературну нагороду «Dyńia» («Гарбуз»). Ця антипремія є своєрідним жартівливим (алюзія на премію «Gdynia») жестом протесту щодо нагороджування сумнівних у мистецькому плані творів. Нагорода присуджується у трьох номінаціях: Найгірша Книжка Року, Найбільш Пихата Цитата Року, Премія Публіки. Нагородою слугує пюре з гарбуза. Серед номінованих книг мають бути найслабші позиції, нагороджені в загальнопольських літературних конкурсах. Ініціатори літературної премії «Dyńia» поставили собі за мету підважувати недоречні рішення журі престижних нагород, серед яких й «Nike» і «Gdynia». У такий спосіб вибираються «найгірші з найкращих книжок у Польщі». Ця літературна премія не є регулярною подією, а одне із її основних завдань полягає в ініціюванні дискусії про критерії оцінювання нагороджуваних у Польщі книжок. Незважаючи на свій лудичний, іронічний й значною мірою автоіронічний характер функціонування, літературна антипремія «Dyńia» виступає також

ефективним інструментом диференціації, а відтак виявлення й осмислення важливих процесів, що відбуваються у літературному й ширше – культурному – житті суспільства.

Висновки. Літературна премія реалізує низку важливих функцій у різних сферах суспільного життя; вона є складною символічною системою у структурному й типологічному аспектах. Велика кількість й розмаїття літературних премій становлять важливий вимір боротьби за престиж на ринку культурних практик. Будучи ефективним інструментом кумулювання різного типу капіталів, літературна премія не тільки заохочує до активної участі у культурному житті, але й виконує функцію механізму творення й утвердження тожсамості спільноти. Останній зі згаданих аспектів літературної премії заслуговує на особливу увагу.

Перспективи подальших досліджень полягають у підготовці теоретичної і методологічної бази для низки подальших студій компаративного профілю, зосереджених навколо можливості порівняння структури, набору функцій і типів літературних премій на ринках культурного капіталу різних країн.

Список літератури:

1. У Вроцлаві оголошено претендентів на здобуття літературної нагороди «Ангелус». – Режим доступу: <https://inpoland.net.pl/novosti/u-vroclavi-ogolosheno-pretendentiv-na-zdobuttya-literaturno%D1%97-nagorodi-angelus/>.
2. Czapliński P. Powrót centrali. Literatura w nowej rzeczywistości / P. Czapliński. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007. – 209 s.
3. Czapliński P. Gry w prestiż / P. Czapliński // English F. J. Ekonomia prestiżu. Nagrody, wyróżnienia i wymiana wartości kulturowej. Przekł. P. Czapliński, L. Zaremba. – Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2013. – S. 7-24.
4. Degen D. Nagrody literackie – «konie pociągowe» rynku książki? / D. Degen // Toruńskie Studia Bibliologiczne. – 2008. № 1. – S. 57-69.
5. English F. Ekonomia prestiżu. Nagrody, wyróżnienia i wymiana wartości kulturowej / F. J. English. Przekł. P. Czapliński, L. Zaremba. – Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2013. – 260 s.

Дуркалевич В.В.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

ЛИТЕРАТУРНАЯ ПРЕМИЯ КАК КУЛЬТУРНАЯ ПРАКТИКА

Аннотация

В статье литературная премия рассматривается как тип культурной практики. Теоретические обобщения сделаны по материалам польского рынка символического капитала, важную часть которого представляет широкое поле литературных наград. Статья представляет подробный анализ типов, функций и структуры литературных наград как динамических механизмов участия в культуре и сложных символических систем. Результаты теоретического и аналитического срезов позволяют утверждать, что литературные награды это не только важная часть литературной жизни, но и значащий инструмент самопознания и самосознания конкретного общества. Исследование литературных премий способствует лучшему пониманию специфики функционирования современного культурного рынка.

Ключевые слова: литературная премия, символическая система, культурный капитал, культурная практика, культурный престиж.

Durkalevych V.V.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

LITERARY AWARD AS CULTURAL PRACTICE

Summary

The article deals with the literary award as a specific type of cultural practice. The theoretical conclusions have done on Polish market of symbolic capital, an important part of which pertains an elaborate field of literary awards. The analysis of types, functions and structure of literary awards as a dynamic mechanisms of cultural participating and a complex symbolic system has been done. The results of theoretic and analytic approach allow us to state that literary awards are not only an important part of literary life but also significant instrument of self-cognition and self-awareness belonging to definite society. The research of literary awards promotes better understanding of modern cultural market functioning.

Keywords: literary award, symbolic system, cultural capital, cultural practice, cultural prestige.